

DINIY NUTQ LINGVISTIK TADQIQ OB'YEKTI SIFATIDA**Axmedov Botirjon Ravshanovich**Qo'qon universiteti Andijon filial dotsenti,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Mazkur tezisda diniy nutqning zamonaviy tilshunoslikdagi o'rni va uning lingvistik tadqiqot ob'ekti sifatidagi xususiyatlari antropolingvistik paradigma asosida tahlil qilinadi. Diniy nutqning kommunikativ, aksiologik, pragmalingvistik, diskursiv, kognitiv hamda semiotik jihatlarini ilmiy-nazariy manbalar asosida yoritiladi. Shuningdek, diniy nutqning inson tafakkuri, e'tiqodi va milliy-madaniy qadriyatlarni ifodalashdagi o'rni ochib berilib, uning til, madaniyat va shaxs o'rtasidagi integrativ bog'liqlikni namoyon etuvchi murakkab diskursiv tizim ekanligi asoslanadi.

Kalit so'zlar: diniy nutq, antropolingvistika, diskurs, pragmalingvistika, kognitiv lingvistika, semiotika, lingvomadaniyat, e'tiqod, kommunikatsiya.

Abstract: This thesis analyses the role of religious discourse in modern linguistics and its characteristics as an object of linguistic research within the framework of the anthropolinguistic paradigm. Based on theoretical and scholarly sources, it examines the communicative, axiological, pragmalinguistic, discursive, cognitive, and semiotic aspects of religious discourse. Furthermore, the study reveals the role of religious discourse in expressing human cognition, faith, and national-cultural values, substantiating that it represents a complex discursive system reflecting the integrative relationship between language, culture, and personality.

Keywords: religious discourse, anthropolinguistics, discourse, pragmalinguistics, cognitive linguistics, semiotics, linguoculture, faith, communication.

Аннотация: В данной статье анализируются место религиозного дискурса в современной лингвистике и его особенности как объекта лингвистического исследования в рамках антропологической парадигмы. На основе научно-теоретических источников рассматриваются коммуникативные, аксиологические, прагматические, дискурсивные, когнитивные и семиотические аспекты религиозного дискурса. Кроме того, раскрывается роль религиозного дискурса в выражении человеческого мышления, веры и национально-культурных ценностей, а также обосновывается, что он представляет собой сложную дискурсивную систему, отражающую интегративную взаимосвязь языка, культуры и личности.

Ключевые слова: религиозный дискурс, антропологистика, дискурс, прагматика, когнитивная лингвистика, семиотика, лингвокультура, вера, коммуникация.

Bugungi kunda jahon tilshunosligida antropotsentrik paradigma yetakchi ilmiy yo'nalishlardan biriga aylandi. Mazkur yondashuv tilni faqat grammatik yoki struktur tizim sifatida emas, balki inson tafakkuri, dunyoqarashi, madaniyati va ma'naviy olami bilan uzviy bog'liq hodisa sifatida talqin etadi. Shu nuqtai nazardan diniy nutq ham zamonaviy lingvistik tadqiqotlarning dolzarb ob'ektlaridan biri hisoblanadi. Chunki diniy nutq orqali insonning e'tiqodi, ruhiy kechinmalari, axloqiy qadriyatlari hamda jamiyatning ma'naviy tajribasi til vositalari orqali ifodalanadi.

M.M. Baxtinning nutqiy janrlar haqidagi konsepsiyasiga ko'ra, inson faoliyatining har bir sohasi o'ziga xos nutqiy janrlarni shakllantiradi. Diniy nutq ana shunday qadimiy va barqaror janrlardan biri bo'lib, u diniy ta'limotlarni yetkazish, axloqiy me'yorlarni targ'ib

etish va e'tiqodiy qarashlarni mustahkamlash vazifasini bajaradi. Shu bois uni faqat diniy matnlar yig'indisi sifatida emas, balki o'ziga xos kommunikativ tizim sifatida tadqiq etish zarur.

Antropolingvistik yondashuvga ko'ra, til xalqning tarixiy xotirasi, mentaliteti va qadriyatlarini aks ettiruvchi muhim vositadir. Diniy nutq esa ushbu jarayonda insonning ma'naviy olamini ifodalovchi alohida diskurs sifatida namoyon bo'ladi. Unda til, e'tiqod va madaniyat bir-biri bilan chambarchas bog'langan bo'lib, har bir til birligi muayyan diniy hamda madaniy mazmunni o'zida mujassamlashtiradi. Masalan, o'zbek tilida faol qo'llaniladigan "Bismillahir rohmanir rohim", "Alhamdulillah", "Inshaalloh", "Astag'firulloh", "Allohu akbar" kabi iboralar nafaqat diniy marosimlarning tarkibiy qismi, balki xalqning lingvomadaniy xotirasini saqlovchi birliklar hisoblanadi. Ushbu birliklar kundalik muloqotda ham faol qo'llanilib, nutqning ekspressivligi va aksiologik mazmunini kuchaytiradi. Shu jihatdan diniy nutq milliy tilning ma'naviy qatlamini tashkil etuvchi muhim hodisadir.

Diniy nutqning asosiy lingvistik belgilaridan biri uning aksiologik yo'nalganligidir. Mazkur nutq turida ezgulik va yovuzlik, halollik va gunoh, sabr va shukr, rahmat va mag'firat kabi qadriyat tushunchalari markaziy o'rin egallaydi. Natijada diniy nutq tinglovchiga nafaqat axborot yetkazadi, balki unda muayyan axloqiy munosabat va ruhiy holatni shakllantirishga xizmat qiladi. Aynan shu jihat diniy nutqni boshqa funksional nutq turlaridan farqlovchi muhim belgilar sirasiga kiradi.

Diniy nutqning yana bir muhim xususiyati uning dialogik tabiatidir. Bu muloqot faqat voiz va tinglovchi o'rtasida emas, balki inson va ilohiy borliq o'rtasidagi ma'naviy aloqani ham ifodalaydi. Shu sababli diniy nutqda murojaat, duo, iltijo, tavba, shukronalik kabi nutq aktlari alohida o'rin tutadi. Mazkur birliklar insonning ichki ruhiy holatini ifodalash bilan birga, tinglovchining hissiy idrokiga ham kuchli ta'sir ko'rsatadi.

Pragmalingvistik nuqtai nazardan diniy nutq ma'lum kommunikativ maqsadni amalga oshirishga xizmat qiladi. U orqali voiz yoki imom tinglovchini ezgulikka chorlaydi, axloqiy qadriyatlarni targ'ib etadi, diniy bilim beradi hamda jamiyatda ma'naviy barqarorlikni ta'minlashga intiladi. Shu bois diniy nutqda lokutsion, illokutsion va perlokutsion nutq aktlari uyg'un holda namoyon bo'ladi. Masalan, Qur'on oyatini tilovat qilish axborot uzatish bilan birga tinglovchining ruhiy kechinmalariga ta'sir etadi, uning e'tiqodini mustahkamlaydi va ma'naviy xulq-atvorini shakllantiradi.

Diniy nutqni diskursiv nuqtai nazardan tahlil qilish uning faqat til birliklari majmui emas, balki muayyan ijtimoiy-madaniy muhitda yuzaga keladigan kommunikativ hodisa ekanligini ko'rsatadi. Diniy diskursning asosiy maqsadi inson ongida ezgulik, halollik, sabr, shukr, adolat kabi umuminsoniy va diniy qadriyatlarni shakllantirish hamda ularni ijtimoiy hayot mezoniga aylantirishdan iborat. Shu jihatdan diniy nutq faqat axborot uzatish vazifasini emas, balki tarbiyaviy, ma'rifiy va ruhiy ta'sir ko'rsatish funksiyalarini ham bajaradi.

Diskurs tahlili nuqtai nazaridan diniy nutqning mazmuni kommunikativ vaziyat, auditoriya, voizning nutqiy mahorati va diniy-madaniy kontekst bilan uzviy bog'liqdir. Ayniqsa, juma va'zlari, diniy suhbatlar, Qur'on tilovati va ma'naviy-ma'rifiy uchrashuvlarda qo'llaniladigan nutq shakllari o'zining ta'sirchanligi bilan ajralib turadi. Bunday nutqda Qur'on oyatlari, hadislar, hikmatli so'zlar va milliy qadriyatlarga oid misollar uyg'un holda qo'llanilishi tinglovchining e'tiborini jalb etish va ma'naviy dunyosiga ta'sir ko'rsatishda muhim omil hisoblanadi.

Kognitiv lingvistika nuqtai nazaridan diniy nutq inson ongida muayyan konseptlarni shakllantirish vositasidir. "Alloh", "iymon", "taqvo", "rahmat", "gunoh",

“sabr”, “tavba”, “halollik” kabi konseptlar diniy tafakkurning asosiy mazmuniy birliklari bo‘lib, ular xalqning ko‘p asrlik diniy tajribasi va madaniy xotirasini o‘zida mujassamlashtiradi. Mazkur konseptlar orqali inson borliqni baholaydi, voqelikni diniy mezonlar asosida anglaydi va o‘z xulq-atvorini tartibga soladi.

Diniy nutqning lingvokognitiv xususiyatlari, ayniqsa, metaforik va ramziy ifodalarda yaqqol namoyon bo‘ladi. “Nur”, “hidoyat”, “qalb”, “tozalik”, “yo‘l”, “najot” kabi birliklar oddiy lug‘aviy ma‘nodan tashqari chuqur diniy-falsafiy mazmunni ifodalaydi. Natijada diniy nutq inson ongida yangi semantik maydonlarni hosil qilib, diniy dunyoqarashning shakllanishiga xizmat qiladi.

Diniy nutqni semiotik nuqtai nazardan tahlil qilish undagi ma‘no faqat til birliklari orqali emas, balki turli belgilar tizimi orqali ham ifodalanishini ko‘rsatadi. Qur‘on tilovatidagi ohang, pauza, ovoz balandligi, duo vaqtida qo‘l ko‘tarish, sukut saqlash kabi nolisoniy vositalar diniy kommunikatsiyaning ajralmas qismi hisoblanadi. Mazkur vositalar verbal nutqni to‘ldirib, uning ta’sirchanligini oshiradi.

O‘zbek diniy nutqida diniy formulalar va iboralar milliy mentalitet bilan uyg‘unlashgan holda qo‘llaniladi. “Alhamdulillah”, “Inshaalloh”, “Xudo xohlasa”, “Alloh rozi bo‘lsin”, “Amin” kabi birliklar bugungi kunda nafaqat diniy marosimlarda, balki kundalik muloqotda ham faol ishlatilmoqda. Bu esa diniy nutqning jamiyat ma‘naviy hayotiga chuqur singib ketganligini ko‘rsatadi.

Shu jihatdan diniy nutqni o‘rganishda antropolingvistik, pragmalingvistik, diskursiv, kognitiv va semiotik yondashuvlarni o‘zaro uyg‘unlashtirish muhim ilmiy natijalarni beradi. Mazkur yondashuvlar diniy nutqning ichki tuzilishi, kommunikativ imkoniyatlari va milliy-madaniy xususiyatlarini kompleks ravishda yoritish imkonini yaratadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, diniy nutq zamonaviy tilshunoslikning mustaqil tadqiqot ob‘yektlaridan biri bo‘lib, u til, tafakkur, madaniyat va e’tiqodning o‘zaro bog‘liqligini yaqqol namoyon etadi. Diniy nutqning lingvistik mohiyatini quyidagi xulosalar orqali ifodalash mumkin:

- diniy nutq insonning e’tiqodiy tafakkuri va ma‘naviy tajribasini aks ettiruvchi murakkab kommunikativ tizimdir;
- uning mazmuni antropolingvistik, pragmalingvistik, diskursiv, kognitiv va semiotik omillarning uzviy birligi asosida shakllanadi;
- diniy nutq axborot berish bilan birga tarbiyaviy, ma’rifiy va ruhiy ta’sir ko‘rsatish vazifalarini ham bajaradi;
- diniy birliklar xalqning tarixiy xotirasi, milliy qadriyatlari va lingvomadaniy tajribasini saqlovchi vosita hisoblanadi;
- o‘zbek tilidagi diniy nutqni kompleks lingvistik tahlil qilish antropotsentrik tilshunoslikning dolzarb yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, ushbu sohada yangi ilmiy natijalarga erishish imkonini beradi.

Adabiyotlar:

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – Москва: Искусство, 1986. – 445 с.
2. Кубрякова Е.С. Язык и знание. – Москва: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с. – (Язык. Семиотика. Культура).
3. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. – Москва, 1997. – 287 с.
4. Лотман Ю.М. Семиосфера. – Санкт-Петербург: Искусство-СПб, 2000. – 704 с.

5. Subxonova M.O. Diniy diskurs funksiyalari // INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY ilmiy-nazariy va metodik jurnal. ISSN 2992-9024 (online) 2025, №3. – B. 118-126.